

УДК 631.11

ЗМЕНШЕННЯ АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ ЯК НАЙВАЖЛИВІША ПЕРЕДУМОВА ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ОХОРОНИ

М. Шурик, д. е. н., професор

Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького

Шурик М. Зменшення антропогенного навантаження на природні ресурси як найважливіша передумова їх збереження та охорони

Досліджено стан організації відтворення природних ресурсів в умовах запровадження ринкових відносин. Обґрунтовується необхідність проведення інвентаризації природних ресурсів у Карпатському макрореґіоні. Запропоновано впорядкувати відносини власності на земельні, водні та лісові ресурси. Пропонується запровадити модель сталого розвитку використання, збереження, поліпшення та охорони природних ресурсів.

Ключові слова: ресурси, навантаження, законодавство, виховання, екологія, відтворення, санкції.

Shchuryk M. Anthropogenic pressing on natural resources decreasing as the major pre-condition of its saving and protection

The situation of the organization of the reproducing of the natural resources under conditions of implication of the market relations is investigated. The necessity of the inventory of the natural resources in the Carpathian macroregion is substantiated. The relations of the property on the land, water and forest resources are proposed to put in order. The model of the stable development of natural resources using, saving and improvement and protection is proposed to introduce.

Key words: resources, loadings, legislation, education, ecology, recreation, approvals.

Шурик М. Уменьшение антропогенной нагрузки на природные ресурсы – важнейшая предпосылка их сохранения и охраны

Исследовано состояние организации воспроизводства природных ресурсов в условиях внедрения рыночных отношений. Обосновывается необходимость проведения инвентаризации природных ресурсов в Карпатском макрорегионе. Предложено упорядочить отношения собственности на земельные, водные, а также лесные ресурсы. Предлагается внедрить модель устойчивого развития использования, сбережения, улучшения, а также охраны природных ресурсов.

Ключевые слова: ресурсы, нагрузки, законодательство, воспитание, экология, воссоздание, санкции.

Постановка проблеми. На території Карпатського макрореґіону швидко зменшується або зникає назавжди значна кількість диких звірів, птиці, риби, а також інші різновиди фаунистики. Означена проблема стосується також рослинного світу. Необхідно вжити термінових заходів, спрямованих на збереження та охорону флори і фауни, поліпшення екології природних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміна природно-кліматичних умов, по-гіршення стану екології природних ресурсів, зростання забрудненості та засміченості земель, водних та лісових

ресурсів, усього довкілля вже тривалий час залишається предметом дослідження багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених. В Україні та за її межами проведено значну кількість наукових конференцій, симпозіумів, інших організованих зібрань, проблематикою яких є нинішній стан природних ресурсів, їх використання, збереження та охорона. За результатами їх проведення приймаються адекватні рішення, рекомендації тощо.

Охорона та передумови збереження природних ресурсів, поліпшення екології, належне розв'язання соціально-економічних проблем у межах кожної країни,

адміністративного утворення знайшли своє відображення в Концепції сталого розвитку. Зазначений документ було доведено до світової спільноти як Програму дій XXI століття в заключних документах Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992). При цьому особлива увага вчених акцентується на раціональному використанні природних ресурсів.

Група вчених Массачусетського технологічного інституту, вивчивши “моделі світу”, зробила висновки щодо виживання людства у XXI столітті. Вони зазначають, що за сучасних темпів демографічного та економічного розвитку межі росту на нашій планеті будуть досягнуті вже до 2030 р. і, як наслідок, відбудеться виснаження природних ресурсів, катастрофічне забруднення навколишнього середовища й масова загибель людей від браку питної води, голоду, невиліковних хвороб, епідемій тощо [1, с. 5].

Наукові публікації багатьох відомих учених засвідчують, що саме людина своїми діями й вчинками може попередити руйнацію природних ресурсів. Перспектива людства багато в чому визначається відповідно до законів природи, на які людина хоча і не впливає, але їх треба вивчити, щоб знати, як влаштувати свою життєдіяльність, не йти всупереч вимогам природи [2, с. 24]. Нині ж ставлення соціуму до природних ресурсів, їх використання та охорона не створюють можливостей дотримання вимог поліпшення, збереження та охорони. Більше того, зусилля людства спрямовуються на перманентне нарощування обсягів виробництва, надання послуг завдяки додатковому залученню природних ресурсів. Світ загалом повинен обмежити надмірне споживання та боротися з консьюмеризмом. Якщо їх не подолати, це, на думку багатьох аналітиків, призведе до загибелі цивілізації через надмірне виснаження природних, і насамперед енергетичних, а також водних ресурсів, надмірне накопичення відходів, що забруднюють довкілля та сукупно впливають або навіть визначають погіршення клімату [3, с. 13]. Однією з причин погіршення стану природних ресурсів є надмірне антропогенне навантаження на них, домінування виснажливої моделі організації господарської діяльності. Причиною

погіршення екологічної ситуації є негативний вплив господарської діяльності людини на природні процеси планети, зазначає І. Бутирська, надмірне споживання природних ресурсів, порушення біохімічних циклів довкілля і його здатності асимілювати та самовідновлюватися [4, с. 155].

Деструктивність взаємостосунків між людиною та природними ресурсами особливо гостро проявляється стосовно рослинного і тваринного світу, про що переконливо засвідчує зменшення або зникнення взагалі багатьох видів фаунистики та флориністики. Слід зазначити, що цей напрям досліджень не отримав достатнього розвитку і тому потребує розширення та доповнення.

Постановка завдання. Дослідити найважливіші причини депопуляції флори і фауни на території Карпатського макрорегіону. Запропонувати найважливіші передумови збереження та охорони рослинного і тваринного світу. Насамперед це стосується зменшення антропогенного навантаження на природу.

Виклад основного матеріалу. Природно-ресурсний потенціал, незважаючи на декларативне проголошення потреби його збереження, поліпшення та охорони, продовжує стрімко деградувати. Цілком зрозуміло, що рецесійні процеси у зв'язку з використанням природних ресурсів, їх охороною спричиняють посилення деструктивності в економіці, екології, соціальній сфері. Саме тому в Україні серед науковців триває пошук рецептів подолання кризових явищ, розбалансованості, що має місце у взаємовідносинах суспільство – природні ресурси. Кожне покоління зіштовхується з межами зростання, зумовленими обмеженими ресурсами та небажаними побічними ефектами, у тому випадку, якщо воно не здатне винайти нові рецепти або ідеї. І кожне покоління недооцінює потенціал для пошуку нових рецептів та ідей [5]. Нині потрібно запроваджувати якісно нові теоретичні та методологічні засади до залучення в обіг природних ресурсів, які б сприяли їх збереженню, покращанню, охороні, а не спрямовувались на виснажливе використання, а то й фізичне знищення. Реалізація такого напрямку потребує насамперед зменшення антропогенного

навантаження на природні ресурси, запровадження ощадливого, бережного ставлення до них.

Дослідження засвідчують, що найбільшої шкоди природно-ресурсному потенціалу в Карпатському макрорегіоні завдає людина, яка прагне забезпечити власні меркантильні потреби за рахунок залучення в обіг все більшої частини ресурсів землі, лісу, води, атмосферного повітря, корисних копалин тощо. Ретроспективний аналіз засвідчує, що така модель взаємовідносин між людиною та природою не є новою й була започаткована з часу появи людини на землі. Ми переконані, що нічого в цьому протиправного, аморального немає, оскільки Світовий розум призначив природно-ресурсний потенціал для забезпечення життя людини на землі. Однак із плінністю часу потреба в природних ресурсах постійно зростає, втрачаються межі достатності залучення їх в господарський обіг. Зазначена тенденція продовжує мати місце також в умовах сьогодення, незважаючи на декларативне проголошення високорозвинутими країнами потреби призупинити застосування споживацької моделі до використання природно-ресурсного потенціалу. Документом, який нині регулює процеси обмеження залучення в обіг природних ресурсів, є Концепція сталого розвитку, яка розроблена та прийнята ООН у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Однак існуючі нині

розбалансованість економічних, екологічних та соціальних складових, асиметричність у розвитку багатьох країн світу не дають змоги належним чином реалізувати засади сталого розвитку. Нині вони залишаються в стані задекларованості. Більше того, за 20-річний період, що минув з часу прийняття Концепції сталого розвитку, стан природно-ресурсного потенціалу значно погіршився. Жодна з країн, міжнародних та вітчизняних промислових компаній, корпорацій не обмежила себе зобов'язаннями призупинити розвиток на гранично встановленій межі. Як результат, продовжує зменшуватися або стає непридатною для використання значна частина ресурсів природи, що обслуговують матеріальні потреби країни, регіону, населеного пункту, соціуму тощо.

Зокрема, у Карпатському макрорегіоні, який в Україні є одним із найбагатших на природні ресурси, у результаті необґрунтованого їх використання та залучення для потреб промисловості, сільського господарства, будівництва, а також інших сфер діяльності швидко зменшується земельний фонд аграрного сектору, лісгосподарські землі, ресурси води. Окрім того, інтенсифікувались депопуляційні процеси та зменшились регенеративні властивості флориністики і фауністики. За 20-річний період значно зменшилась кількість копитних тварин (табл. 1).

Таблиця 1

Загальна кількість копитних тварин в Івано-Франківській області, голів [6, с. 87]

Тварини	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.
Копитні	11230	8259	6386	7593	9086
Лосі	147	38	4	-	-
Олені	2425	1700	1488	1634	1765
Кабани	2354	1672	1301	1589	2092
Козулі	6037	4667	3478	4256	5139
Зубри	19	18	4	-	-
Лані	115	68	40	48	47
Муфлони	133	96	71	66	43

Згідно з офіційними даними статистики, депопуляція стосується також хутрових звірів. У макрорегіоні в досліджуваному періоді спостерігалось зменшення кількості білок, зайців, вовків, бурих ведмедів тощо. Дослідження засвідчують, що найбільш

вагомою причиною інтенсифікації депопуляційних явищ у середовищі тваринного світу є швидке зменшення лісгосподарських земель, хижацьке вирубування ділової деревини, зменшення площ, на яких проводиться садіння і

висівання лісу (табл. 2). Зменшення садіння і висівання лісу на лісогосподарських землях, збільшення вирубок лісу, залучення до експлуатації лісових масивів, які знаходяться у віддаленій гірській місцевості, призвели до руйнації місць масової популяції звірів, птиці, риби тощо. Як результат, у Карпатському макрорегіоні швидко

зменшується кількість диких звірів, оскільки порушені, а то й знищені місця їх популяції.

Надмірне антропогенне навантаження на природні ресурси, особливо флориністику, призвело до зникнення багатьох рослин, занесення багатьох із них до Червоної книги України.

Таблиця 2

Динаміка площ садіння і висівання лісу в областях Карпатського макрорегіону, га
[6, с. 123]

Адміністративно-територіальне утворення	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.
Україна	35352	33896	29802	45855	56076
Закарпатська обл.	2081	1823	1687	1955	1122
Івано-Франківська обл.	2043	2132	1577	1699	1080
Львівська обл.	2306	2112	2577	4138	2422
Чернівецька обл.	637	826	834	1391	1103
Разом у макрорегіоні	7067	6893	6670	9183	5727

Зокрема, у 2010 році сюди занесено: зеленицю альпійську, плаун річний, баранець звичайний, міхурницю гірську, міхурницю студентську, сосну кедрову, цибулю ведмежу, підсніжник звичайний, білоцвіт весняний тощо [6, с. 10]. Складність полягає в тому, що з кожним роком збільшується видовий склад та кількість рослин, які зникають назавжди.

Дослідження засвідчують, що найважливішими причинами погіршення процесу збереження, поліпшення та охорони наявного природно-ресурсного потенціалу є надмірне забруднення та засмічення шкідливими викидами підприємств, автотранспортом тощо. При цьому, на жаль, динаміка викидів із кожним роком погіршується (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря автотранспортом у Карпатському макрорегіоні, тис. т [7, с. 142]

Область	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Закарпатська	33,0	39,1	44,9	63,9	66,6	65,2	68,3
Івано-Франківська	43,8	46,8	47,9	52,7	53,9	55,3	53,6
Львівська	84,3	87,9	92,0	136,3	134,5	127,2	128,4
Чернівецька	31,0	27,3	27,3	39,3	37,0	37,5	38,6
Разом у макрорегіоні	192,1	201,1	212,1	292,2	292,0	285,2	288,9

За останні десять років викиди забруднювальних речовин автотранспортом у атмо-сферне повітря зросли більше як у півтора рази. Зрозуміло, що наявний природно-ресурсний потенціал, зважаючи на рівень ураженості його викидами забруднювальних речовин, уже не в змозі не лише їх асимілювати, а й реанімувати регенеративні властивості. Саме цим можна пояснити інтенсивне висихання лісів, порушення гідрології, висихання та обміління водоресурсних джерел тощо.

Зростання антропогенного навантаження на природні ресурси полягає також у збільшенні викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря у розрахунку на один квадратний кілометр (табл. 4).

Значної шкоди завдають природно-ресурсному потенціалу Карпатського макрорегіону відходи, що генеруються виробничою сферою та побутовою діяльністю населення. Зокрема, у 2010 році в Закарпатській області було утворено 565 тис. тонн відходів I-IV класів, Івано-Франківській – 1097,9, Львівській –

2485,3, Чернівецькій – 141,8 тис. тонн. Складність вирішення проблеми утилізації відходів полягає в тому, що значна частина з них розміщена у місцях неорганізованого складування, що часто призводить до змивання їх у річки, струмки, озера, у результаті чого завдається шкода рибним запасам, мікроорганізмам, які присутні у воді.

У Карпатському макрорегіоні до міст, які найбільше забруднені відходами, належать

Калуш, Бурштин, Долина і Надвірна Івано-Франківської області, Стебник, Розділ, Жидачів, Добротвір Львівської області. Саме в цих містах нині накопичилась значна кількість відходів у результаті шкідливої діяльності хімічних та металургійних заводів, паперово-целюлозних комбінатів, теплових електростанцій. Нині тут нагромаджено великі звалища відходів, які не вивозяться та не утилізуються.

Таблиця 4

Динаміка викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря у розрахунку на один квадратний кілометр, т [7, с. 137]

Область	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Закарпатська	3,2	5,1	5,5	6,9	7,1	6,8	6,8
Івано-Франківська	13,3	18,1	22,9	23,4	21,5	19,6	16,2
Львівська	8,8	8,6	9,5	11,6	12,2	11,6	11,3
Чернівецька	4,3	4,1	4,0	5,7	5,3	5,3	5,5

Санкції, що інколи застосовують адекватні державні інституції до забруднювачів природних ресурсів, як правило, не дають можливості конструктивно вирішити проблеми їх збереження та охорони, оскільки отримані прибутки за обсягом є значно більшими порівняно зі сумами накладених штрафів і стяг-нень. Більш ніж очевидно, що слід посилити санкції до суб'єктів підприємницької діяльності, які порушують вимоги законів онтології і на порядок, а то й більше підняти розмір штрафів, стягнень тощо. До уваги слід взяти також і те, що переважна частина діючих підприємств перебуває в приватній власності. Кожен власник, приватизуючи підприємство, засвідчував про обов'язкове дотримання ним вимог екології. Саме тому за неможливості суб'єктом господарювання зберігати і покращувати природні ресурси, довкілля їх слід позбавляти ліцензії. Це аксіома, без усвідомлення якої зменшити антропогенне навантаження на природно-ресурсний потенціал неможливо. Потрібно рішуче відмовитись від шкідливих підприємств і виробництв на користь збереження, поліпшення та охорони природних ресурсів.

Дослідження засвідчують, що, як ніколи раніше, значної шкоди завдає природно-ресурсному потенціалу побутовий сектор. Нині офіційна статистика не відстежує

забруднення, засмічення лісових і водних ресурсів, сільськогосподарських земель, атмосферного повітря, які генеруються населенням міст, сіл, селищ тощо. Відсутність моніторингу та контролю за діяльністю побутового сектору спричинила погіршення екології, санітарного стану місцевих природних ресурсів. Саме тому значна частина з них є неконтрольованими звалищами сміття, побутових відходів.

Окремі території, що розміщені вздовж водних і лісових ресурсів, шляхів і доріг, місць масового відпочинку, часто перетворюються населенням на пункти антисанітарії, джерела забруднень і хвороб.

Деструктивний характер відносин, які нині є домінуючими в процесі використання природних ресурсів, потребує термінового вжиття заходів, спрямованих на зменшення антропогенного навантаження на них. Насамперед це стосується потреби проведення генеральної інвентаризації всього наявного природно-ресурсного потенціалу. Йдеться про обстеження сільськогосподарських і несільськогосподарських угідь, лісгосподарських земель, усіх видів водних ресурсів, переоблік флориністики та фауністики, корисних копалин на предмет їх кількості, якості, екологічності, збереженості тощо. Одночасно в процесі інвентаризації можна буде встановити та оприлюднити

персональний склад суб'єктів діяльності, які своїми діями погіршують екологію, засмічують та забруднюють природно-ресурсний потенціал, атмосферне повітря тощо. За результатами дослідження слід розробити конкретні заходи, спрямовані на зменшення антропогенного навантаження на природні ресурси. Йдеться про організаційні та законодавчі дії адекватних інституцій, які б дозволили краще зберігати та охороняти природно-ресурсний потенціал, включаючи флориністику й фауністику. Виправданим заходом, спрямованим на зменшення антропогенного навантаження, є також запровадження європейської практики використання, збереження, поліпшення та охорони природних ресурсів.

Висновки. Дослідження стану природних ресурсів у Карпатському макрорегіоні засвідчують про надмірну їх вичерпність та виснажливість використання, продовження практики необґрунтованого залучення багатьох із них у сферу матеріального виробництва. Крім того, у результаті безупинного збільшення антропогенного навантаження на природно-ресурсний потенціал має місце погіршення стану екології, збільшення забрудненості та засмічуваності земель, води, атмосферного повітря тощо. Найбільшої шкоди завдає природі людина, яка, прагнучи задовольнити власні меркантильні інтереси, продовжує додатково залучати в обіг ресурси природи, не забезпечуючи при цьому дотримання вимог законів онтології. Надмірне знищення лісів, забруднення та засмічення водоресурсних джерел, збільшення викидів шкідливих газів та інші дії соціуму призвели до зменшення кількості та інтенсифікації депопуляційних процесів фауни, зникнення багатьох різновидів флориністики, зростання площ лісогосподарського призначення, не покритих лісом. У досліджуваному макрорегіоні збереження, поліпшення та охорона природно-ресурсного потенціалу гальмуються, а в багатьох випадках унеможливаються через негативну динаміку викидів забруднювальних речовин автотранспортом, стаціо-нарними джерелами.

Тут продовжують працювати шкідливі та небезпечні не лише для природних ресурсів, а й людини виробництва та підприємства. Насамперед це стосується великих хімічних і

металургійних комбінатів, теплових електростанцій, якими накопичились великі обсяги твердих і рідких відходів. За останні роки неодноразово мали місце залпові скидання багатьох із них у ріки, атмосферне повітря тощо. Негативно впливає на збереження та охорону наявних природних ресурсів побутовий сектор. Йдеться про те, що з кожним роком збільшується кількість побутових відходів, які вироблені з пластмаси, інших ін-гредієнтів хімічного виробництва, на утилізацію яких потрібні значні кошти й тривалий час.

Зменшення антропогенного навантаження на природні ресурси в досліджуваному макрорегіоні стане реально можливим лише за умови розробки програми оздоровлення земель сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення, лісових і водних ресурсів, усього довкілля, включаючи атмосферне повітря. Програмою має бути передбачено очищення територій у межах кожного населеного пункту, водних і лісових угідь, земель аграрного сектору тощо. У свою чергу складання програми, її реалізація потребують проведення інвентаризації та дослідження стану кожного виду природно-ресурсного потенціалу макрорегіону. Результати здійснених робіт стануть передумовою проведення заходів оздоровлення, вирішення питання подальшого функціонування підприємств, які завдають шкоду екології, всьому довкіллю.

Окремий розділ програми оздоровлення природних ресурсів має бути спрямований на зменшення забрудненості та засміченості, які спричинені побутовою діяльністю населення. Слід також продумати механізм запровадження європейської практики організації збереження та охорони природних ресурсів. Саме таким чином вдасться значно зменшити антропогенне навантаження на природно-ресурсний потенціал досліджуваного макрорегіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Луцюк В. У людства є шанси вижити / Віктор Луцюк // Дивосвіт. – 2011. – № 3(39). – С. 5-9.
2. Панасюк Б. Я. Природні процеси і людство / Б. Я. Панасюк // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 24-34.
3. Геєць В. М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економік України й Росії (макроекономічний спектр) / В. М. Геєць // Фінанси України. – 2011. – № 12. – С. 11-23.
4. Бутирська І. В. Еколого-економічна збалансованість в контексті регіонального розвитку / І. В. Бутирська // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 155-163.
5. Romer R. M. *Economic Growth* [Electronic resource] / R. M. Romer // *Concise Encyclopedia of Economics Liberty Fund*, 2007. – Mode of access : <http://www.stanford.edu/promer/Economic Growth.pdf>.
6. Лісове, мисливське господарство та природно-заповідний фонд Івано-Франківської області у 2010 р. / Держкомстат України, Головне управління статистики в Івано-Франківській області ; відп. за вип. Л. О. Зброй. – Івано-Франківськ, 2011.
7. Довкілля Івано-Франківської області у 2010 році / Держкомстат України, Головне управління статистики в Івано-Франківській області ; відп. за вип. Л. О. Зброй. – Івано-Франківськ, 2011.

